

Ταξίδια στα Βαλκάνια (1)

Το ενδιαφέρον των Ελλήνων για τα Βαλκάνια δεν ήταν πάντα ούτε αυτονόητο ούτε εξίσου ζοηρό. Έτσι, τα κείμενα με ταξιδιωτικές εντυπώσεις, όσα τελικά είδαν το φως της δημοσιότητας συνήθως μέσα σε πολιτικό κλίμα που ευνοούσε τη σύσφιξη των διαβαλκανικών σχέσεων, αποτελούν μαζί με τη λογοτεχνική τους αξία, πολύτιμες ιστορικές πηγές, που δεν έχουν απασχολήσει συστηματικά τους μελετητές της λεγόμενης ταξιδιωτικής λογοτεχνίας. Εδώ θα δώσουμε ορισμένα δείγματα ταξιδιωτικών «Αναγνώσεων», που φωτίζουν παλαιότερα και επίκαιρα βαλκανικά ζητήματα. Έτσι αρχίζουμε σήμερα με αποσπάσματα από τις εντυπώσεις με τίτλο «Μαθήματα από την Βοσνία και Ερζεγοβίνη» του κωνσταντινοπολίτη καινοτόμου δημοσιογράφου Βλάση Γαβριηλίδη, που δημοσιεύθηκαν με το ψευδώνυμο 'Ελλην στην Ακρόπολη από τις 31-5-1898 κ.ε.

Η περιγραφή από τον Γαβριηλίδη της πολιτικοοικονομικής θέσης της Βοσνίας και της Ερζεγοβίνης, που έχουν τεθεί, από το 1878, υπό την κατοχή της Αυστροουγγαρίας, φέρνει στην επικαιρότητα το γενικότερο ζήτημα των δύο τελευταίων αιώνων του εξευρωπαϊσμού των Βαλκανίων, της μετατροπής τους μ' άλλα λόγια από «α-

γρίαν χώραν» σε νομοταγή και πειθαρχημένη μέσω της ευρωπαϊκής «παιδαγωγίας». Επειδή λοιπόν και στη σημερινή συγκυρία ανάλογες μορφές «παιδαγωγίας» εφαρμόζονται με «δημοκρατικές» και «ανθρωπιστικές» στοχεύσεις από περισσότερους μάλιστα «παιδα-

Της Αγγελικής ΚΩΝΣΤΑΝΤΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

γωγούς» — πράγμα που σημαίνει μ' άλλα λόγια, όπως και ένα αιώνα νωρίτερα, αύξηση της γεωπολιτικής σημασίας του ίδιου χώρου, στενότερες σχέσεις εξάρτησης από τη Δύση και κατά συνέπεια ανάλογη διευθέτηση του χώρου και της οικονομίας — θα ήταν χρήσιμο να θυμηθούμε παλαιότερες προσπάθειες «εκπολιτισμού» των Βαλκανίων. Οι εντυπώσεις λοιπόν του Γαβριηλίδη αποτελούν ένα από τα πιο χαρακτηριστικά ελληνικά κείμενα για τα Βαλκάνια, γιατί συνδυάζουν το οριενταλιστικό πνεύμα της εποχής με εύστοχα και (αυτο)κριτικά σχόλια. Αυτά τα τελευταία επανέρχονται συχνά στο κείμενό του, καθώς αντιπαραβάλλει την πρόοδο και την τάξη στις δύο ολβιβικές επαρχίες και τη μεταμόρφωσή τους σε ευχάριστο και προσοδο-

φόρο τόπο διαμονής σε αντίθεση με τη θλιβερή όψη της Θεσσαλίας, η οποία παρέμενε αναλλοίωτη από την προσάρτησή της (1881) — το κτηματολόγιο, η συγκοινωνία, η αναδιοργάνωση του αγροτικού χώρου και του εμπορίου, η επαγγελματική/ γεωργική εκπαίδευση κ.λπ. είναι μόνο μερικά από τα «μαθήματα» που κατά τη γνώμη του πρέπει να πάρει το ελληνικό κράτος.

Στα αποσπάσματα που επιλέξαμε, παραλείπουμε την κριτική που ασκεί στους Έλληνες βουλευτές, οι οποίοι, κατά τη γνώμη του, «αντιπροσωπεύουν όχι πλέον το Έθνος ...αλλά τα συμφέροντα στενοτάτης ολιγαρχίας κομματαρχών, θυσιάζοντας χάριν αυτών τα μεγαλύτερα εθνικά συμφέροντα, ... Μωροί και τυφλοί και ...εθνοκτόνοι!», και αναδεικνύουμε το διττό ευρωπαϊκό και ελληνοβαλκανικό βλέμμα του Γαβριηλίδη πάνω στο τοπίο του Μοστάρ και στο περίφημο γεφύρι — αυτό δηλαδή που καταστράφηκε στον πρόσφατο εμφύλιο της Γιουγκοσλαβίας και που ξαναχτίστηκε για να αποτελέσει «σύμβολο ειρήνης».

Η Αγγελική Κωνσταντακοπούλου διδάσκει Βαλκανική Ιστορία στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Βοσνία και Ερζεγοβίνη

Από το Μέτκοβιτς εις το Μοστάρ ο σιδηρόδρομος αναχωρεί σουρουπώματα. Από του σταθμού ήδη αρχίζουν να υποκινούνται η περιέργεια και η ανυπομονησία του να ιδής, να περιεργασθής την παράδοξον χώραν την προ ολίγων ακόμη ετών βάρβαρον και αγρίαν και τώρα ίσως ψυχικώς την αυτην ούσα — αι ψυχαι αλλάζουσιν τόσον αργά — σωματικώς όμως — έχουν και αι χώραι ψυχήν και σώμα — πολύ μεταβληθείσαν, απ' ου ετέθη υπό τάξιν, νόμον, πειθαρχίαν, παιδαγωγίαν. Όστις εταξίδευεν εις Κωνσταντινούπολιν τα τελευταία χρόνια μεταξύ των περιέργων κατατάσσει βεβαίως και το οπίαν βλέπει μικρά πασσαδόπουλα, ασπλά γαλατόπλαστα τουρκάκια συνοδευόμενα από Ευρωπαϊκά γκουβερνάντα και μη επιδεικνύοντα τον χαλβαδισμόν τον πλημμυρούντα τα μέσω διπλών τριπλών βατών και φλανελλών τουρκόπουλα των απορωτέρων τάξεων. Έτσι την Βοσνίαν και την Ερζεγοβίαν από της Αυστριακής κατοχής και εντεύθεν δύναται τις να τας παραβάλη προς χωριατοπούλας, τας οποίας κρατεί από το χέρι αυστηρόν δερκομένη Βιενναία παιδαγωγός. Μόνον ότι δεν είναι θήλεος γένους η παιδαγωγός αυτή. Είνε άρρην. Ο επί των κοινών Αυστρο-ουγγρικών οικονομικών υπουργός κ. Βενιανίν Κάλλαυ.

Ο σιδηροδρομικός σταθμός φέρει τον χαρακτήρα του Αψβουργικού αυτοκρατορισμού. Τάξις και ευμάρεια. Δεν ηξεύρω εάν οι πολιτειολόγοι επιτρέπουν να πληρθῆναι υπό την λέξιν ευμάρεια ως τι μείζον και η ελευθερία ως τι έλασσον. Κατά πάσαν πιθανότητα θα είναι της εναντίας γνώμης· αλλ' όταν συλλογίζωμαι τι παθαίνωμεν οι επιβάται εις τους δικούς μας σταθμούς του σιδηροδρόμου, εις τας Πάτρας ιδίως, όπου κάμποσες εκατοστύες μέτρων προτού φθάσης κινδυνεύεις να χάσης όχι μόνον την ιδιοκτησίαν των αποσκευών σου αλλά και τον ίδιον εαυτόν σου υπό του σμήνους και της αγρίας εφόδου των σκαφαλωνομένων εις το τραίνον πειρατών της ξηράς, ασυζητητί προτιμώ την αυτοκρατορικήν των Αυστριακών τάξιν από την δημοκρατικήν των ιδικών μας ελευθερίαν...

Οι οδηγοί της αμαξοστοιχίας εγχώριοι με την βαθείαν κυανήν άμπετον στολήν των και τα κόκκινά των φεσάκια. Ηξεύρουν όλοι Γερμανικά. Τινές και ολίγα Γαλλικά ή Ιταλικά. Αβροί χωρίς ν' αποβλέπουν εις φιλοδώρημα.

Από το Μέτκοβιτς εις το Μοστάρ, πρωτεύουσαν της Ερζεγοβίνης το ταξίδι διαρκεί δύο περίπου ώρας. Αν και σκότος ήδη, μόνον ότι η γραμμή βαίνει ως επί το πολύ παρά τον ποταμόν Ναρένταν, διαρκώς από των δύο παραθύρων παρηκολούθουν την σπηνογραφίαν. Η παράλληλος του νερού εις θερινήν ώραν κατ'έντασιν και βαθμόν ηδονικότητος αξίζει ίσως την ωραίαν Φατιμέ του Πέρσου ποιητού Σαφί, η οποία κατά το λέγειν του «είχε τόσον μεγάλη τα μάτια όσον μικρόν το στοματάκι». Ο ποταμός όχι μόνον κλαδεί εις τα βάθη της ψυχής σου κατασκευαζόμενον κλαδέματος αηδόνας, αλλά σε περιλούει εις το δροσιτικό κλαδόν και εις την δροσιτικωτέραν όψιν του. Κάμνεις ούτω πλήρη ψυχρολουσίαν αβρόχοις ποσί....

Εις το Μοστάρ θα ιδήτε την Γέφυραν ως εις την Κωνσταντινούπολιν την Αγίαν Σοφίαν και εις την Βενετίαν το παλάτι των Δόγηδων. Τοιαύτην μάλιστα θέσιν κατέχει η γέφυρα εις την ιστορίαν της πόλεως, ώστε ο αναγκραμματισμός της εβάπτισε την πόλιν. Παράγεται ουν το Μοστάρ εκ μεταλλαγής της θέσεως των λέξεων Σταρ-Μοστ (παλαιά-γέφυρα). Είνε μονότοξος. Εις τούτο έγκειται το θαύμα της. Καταγωγής ρωμαϊκής κατά τους ολίγους, Τουρκικής δε κατά

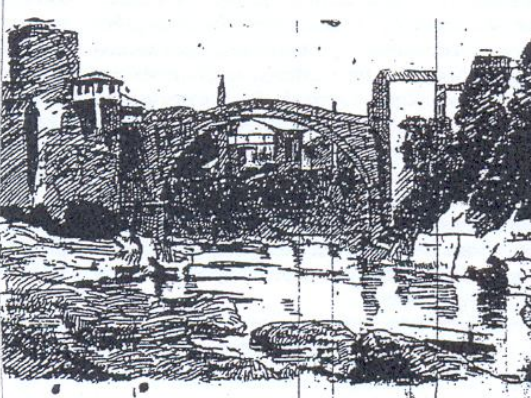
τους πολλούς και την αλήθειαν. Εις ύψος 17 μέτρων υπεράνω του Ναρέντα, του οποίου η κοίτη υπ' αυτην στενεύει εις πλάτος μόνον 37 μέτρων και εκ της στενοχωρίας ροχθίζει, μυκτηρίζει, αφρίζει...

Πασσάς, ποιητής, σατραπεύσας της Βοσνίας περί τα τέλη του ΙΣΤ' αιώνας, έψαλλον ως εξής το Μοστάρ και την γέφυράν του: «Ποίον καλέμι να περιγράψη της ευμορφίας σου Μοστάρ. Καρδιά μου, μην εκπληττεσαι αν το Μοστάρ σούκανε μάγια! Πουθενά, παρά εις τας σφαίρας του παραδείσου δεν βρίσκεται τέτοιος αέρας που βαλσαμίζουν την καρδιά, τέτοιο νερό που παρατείνει τον βίον! Και συ ξεκουσμένο γεφύρι του Μοστάρ με του δυο σου πύργους που ομοιάζεις τον ουράνιο

θόλο με τον δρόμον των άστρων του. Κι' από τον θόλον τ' ουρανού πιο ανώτερος είναι του γεφυριού ο θόλος. Όλον τον κόσμο να γυρίσης, τόπον σαν το Μοστάρ δεν θα ευρής. Εδώ είναι το εργαστήρι όλων των επιστημών και των τεχνών. Και πρώτα και τώρα εις το Μοστάρ γεννήθηκαν τόσο ήρωες του σπαθιού και της πέννας. Μπροστά μου βουβαίνονται των Ινδιών οι παλαγάλοι, γιατί εγώ 'μαι τ' αφρόνι που ψάλλει το Μοστάρ»...

Το βέβαιον είναι ότι κατά το έαρ το Μοστάρ θα μαγευή· αλλά κατά τον Ιούλιον ότε το επεσκέφθη με όλον τον σεβασμόν προς τους στίχους πασά ποιητού, θα έλεγον ότι επρόκειτο πέραν δύο ή τριών ημερών να διαμείνω, παντού αλλού ή 'ς το Μοστάρ.

Αλλά το νέον, το άγνωστον, το πρωτότυπον κατορθώνουν όχι μόνον τον σπληνικώτερον των ανθρώπων να διασκεδάζουν, αλλά και την θερμοκρασίαν να ελαττώουν. Η δύναμις της ψυχής απεριόριστος. Μίαν ημέρα, τις οίδε, εις τα θαύματα της υδροθεραπείας, της αεροθεραπείας, θα προστεθούν άλλα της ψυχοθεραπείας. Θα επανέλθη ούτω η Ιατρική εις τους Σωκρατικούς χώρους, όποτε ο φιλόσοφος της Καιρυνείας παρεδέχτο ότι όλα τα νοσήματα εκ της ψυχής εις το σώμα επήρχοντο και διά της ψυχής τα νοσήματα του λοιπού να θεραπεύονται. Σήμερον έτι τί άλλο είναι ο ιαματικός υπνωτισμός ή κλάδος ψυχοθεραπείας. Η φιλοσοφική του Σοπενχάουερ θεωρία ο κόσμος ως βούλησις θα λάβη άλλην πρακτικωτέραν ερμηνείαν. Οι μέλλοντες αιώνες θα εγείρουν βωμόν εις την χαλβιδίνην αυτην θεάν. Δι' ιδίας ή διά ξένης βουλήσεως ο κόσμος θα παραστή μάρτυς καταπληκτικωτέρων των Οβιδιανών μεταμορφώσεων. Το κράτος αυτης το παρετήρησα και εις τας ανά την πρωτεύουσαν της Ερζεγοβίνης με θερμοκρασίαν εικοσιπέντε βαθμών περιπλανήσεις. Ήθελα να μην αισθάνωμαι την καύσιν και δεν την ησθανόμην. Όλα δε τα αντικείμενα και τα υποκείμενα ακόμη ή καθαυτο πρωτότυπα ή διότι νέα, ενέπνεον το συναίσθημα της δρόσου. Ανά τα ολαυκατοόλητα αυτά μέρη τριπλή γαλήνη μεταδίδεται μετέχουσα της δροσεράς ησυχιότητος, της διαχυομένης εις πολλάς Τουρκικής της Κωνσταντινουπόλεως συνοικίας όπου υπό θεωράτους πλατάνους παρά κλαδίζουσαν πηγήν επί χαμηλών σκαμινών σιωπηλώς καθέζονται Οθωμανοί μελετητικοί καπρην ροφόντες ήδιστον, βαθείας κρατούσης σιγής, ταρασσομένης μόλις από το αναρρόφημα του αρωματικού και το γουργούρισμα του συνοδευόντος γαργιλέ. Γαλήνη εκ της φυσικώς φωλευούσης εις την ψυχήν των Σλαύων. Γαλήνη εκ των μοιρολατρικών του Κορανίου εδαφίων πηγάζουσα γαλήνη ως κατακάθισμα της Τουρκικής κακοδιοικήσεως· γαλήνη εκ της τάξεως και και της ευνομίας της υπό των Αυστρούγγρων εντός γενεάς αποκρυσταλωθείσης...

Η εν Μοστάρ παλαιά γέφυρα, Ακρόπολις, 31.5.1898